

ПРЕГЛЕД ДОСАДАШЊИХ ПРОУЧАВАЊА ГОВОРА ЛЕСКОВЦА И ОКОЛИНЕ

Циљ овог рада је сумирање резултата истраживања која су до сада спроведена на материјалу лесковачког говора. Овај рад обухвата преглед литературе која се односи на лесковачки говор, почев од области синтаксе падежа, творбе, лексикологије, социолингвистике, методике наставе језика на дијалекатском подручју, ономастике, преко грађе организоване у речницима, до проучавања језика књижевних дела на дијалекту и представљања монографских истраживања. До сада не постоји опсежна студија о говору града Лесковца. Дати преглед скреће пажњу на језичке области које су мање или више истражене на материјалу говора града Лесковца. Самим тим, видљива је неопходност темељнијих истраживања говора Лесковца и околине.

Кључне речи: призренско-тимочки говори, говор Лесковца и околине, монографије, речници, творба речи, синтакса падежа, ономастика.

Урбана дијалектологија је у својеврсном замаху и развоју на српској језичкој територији. Овоме сведоче бројни радови који скрећу пажњу на потребу и важност спровођења ове врсте истраживања на територији урбаних центара Србије. У овом раду ћемо представити најзначајнија лингвистичка проучавања говора Лесковца и његове околине. Град Лесковац² лежи на надморској висини од 228m, заузима површину од 1.025 km², броји укупно 123.950 становника са 144 насељених места. Како се Лесковац налази у Јабланичком округу и припада призренско-тимочној дијалекатској области, његово изучавање се чини значајно из више разлога. Пре свега, Лесковац је имао бурну историју која је оставила својеврсне трагове на говор локалног становништва. До сада, као што ћемо видети у наставку из изложеног материјала, не постоји опсежна студија о говору овог града, иако је постојала намера појединих истраживача да тај посао обаве. Више пута је од стране великих имена домаће дијалектологије указивано на преку потребу изучавања говора Лесковца.

У овом раду ћемо се бавити прегледом до сада објављених радова о говору Лесковца у следећим целинама: прво се осврћемо на монографска

¹ a.mitic-19606@filfak.ni.ac.rs

² Види: <https://novi.gradleskovac.org/>.

издања где се у одређеном обиму обрађује говор Лесковца, затим указујемо на радове из области синтаксе падежа, творбе, лексикологије, социолингвистике, методике наставе језика, ономастике, као и на речнике говора дефинисаног подручја и радове о језику књижевности на дијалекту. На крају издвајамо одређен број радова из периодичких публикација које су посвећене Лесковцу и околини.

Излагање и преглед досада урађенога почињемо од самих зачетака дијалектолошких изучавања призренско-тимочке дијалекатске области, па самим тим и од Александара Белића, који се сматра покретачем свих научних настојања да се говор поменутог простора опише. Посебно је значајна монографија „Дијалекти источне и јужне Србије” (Белић, 1999). Прецизирајући простор са ког је прикупио податке за своју студију, Белић (1999: 29) помиње подручје Лесковца се селима Градишницом, Јањушом и Предејаном. Белић наводи да говор овог краја припада јужноморавском говору, који захвата велики простор у оквиру призренско-тимочке дијалекатске области.

Још једно изузетно значајно име за почетак развијања истраживачке делатности на простору поменутог дијалекта јесте Олаф Брок и његова монографија „Die dialekte des südlichsten Serbiens” (Брок, 1903). Она је штампана пре монографије Александра Белића, што је Белићу дало простора да је коментарише. Брок је изложио фонетске и морфолошке црте пре свега Врања, Лукова, Лесковца и Пирота. Што се осталих места тиче, њих је обрадио са мање изложених детаља. Белић је похвалио рад и обим посла, као и залагање самог аутора и значај који ова монографија има за развој српске дијалектологије. Међутим, Белић се није устручавао ни да критикује недостатке. Белић (1999: 54) наводи да „границе пружања различитих говорних типова нису увек тачно одређене. Најнетачније је одређено пружање врањског локалног типа и лесковачко-власотиначкога. Врањски се тип пружа даље на северу од Стубла и Прибоја, а лесковачки источније од пруге која везује Равни дел и Купиновицу.”

Како је дело Олафа Брока значајно за почетак изучавања народних говора призренско-тимочке дијалекатске области, о њему су писали и бројни други истраживачи и скретали пажњу на његов значај, али и на недостатке његовог рада. Међу њима убрајамо и рад Радмиле Жугић „Брок као истраживач говора ’најјужније Србије’” (Жугић, 2016а), где се сагледавају улога и значај овог слависте. Монографије поменутих истраживача, Белића и Брока, спадају међу најзначајнија дела српске дијалектологије уопште, а посебан су основ за истраживања која су уследила и која ће тек уследити на простору призренско-тимочке дијалекатске области.

Од страних аутора, који су дали свој допринос изучавању призренско-тимочке дијалекатске области и чији рад може послужити као богат извор података за проучавање свих појединачних говора овог краја, укључујући и говор Лесковца, издвајамо и Ронел Александер (Ronelle Aleksander). Мо-

нографија „Torlak accentuation” (Aleksander, 1975) представља репродукцију докторске дисертације поменуте ауторке и производ је теренских истраживања спроведених у периоду 1970. и 1971. године. Приказане су акценатске одлике именичких и глаголских флексија у тзв. торлачком говору. Анализа је спроведена на узорку од 120 речи. Добијени резултати су поређени са говорима косовско-ресавског дијалекта, северномакедонским и источномакедонским говорима, као и са 6 западнобугарских говора.

Један од познатијих покушаја систематичне монографске обраде говора Лесковца је „Лесковачки говор” Јована Михајловића (1977). Како у проучаваном говору постоји велики број позајмљеница, пре свега из турског језика, аутор је понудио и један мали речник од око 900 речи са прилозима из народног стваралаштва. Сам аутор (1977: 6) то потврђује речима да лесковачком говору, па и свим говорима призренско-тимочке области, припада посебно место у оквиру штокавске области и да је овај говор посебан по већем броју архаизама, али и по иновацијама. Међутим, ова расправа није наишла на одобравања стручне јавности, а разлози су бројни. Богдановић (2009: 12–13, 19–20) истиче да је дошло до навођења погрешних примера на местима где се описује нека друга језичка црта, али највећи недостатак ове књиге јесте погрешан одабир информатора. Наиме, аутор је своје информаторе узимао са широког простора не водећи рачуна о њиховом пореклу и времену проведеном на простору чији се говор истражује. Самим тим, то не могу бити поуздани информатори, јер су претрпели модификације свога говора, што од стране говора свог родног краја, што од стране процеса формалног образовања.

Књига Недељка Богдановића „О лесковачком говору” (Богдановић, 2009) представља спој радова који су објављивани дуги низ година у различитим публикацијама од листа „Лесковчанин”, преко ревије „Помак” и „Лесковачког зборника”, до часописа „Наше стварање”. Аутор се посебно осврће на потребу проучавања лесковачког говора, као и то да се добијено знање обједини са знањем о другим српским говорима у целину. Он прави осврт на све значајније што је до тог тренутка објављено у науци, а тиче се поменутог говора. Установљује и дефинише место лесковачког говора међу српским дијалектима, али нуди и издвојене основне карактеристике лесковачког говора на фонетском и морфолошком плану. Посебна целина је посвећена лесковачкој лексици, за коју Богдановић (2009: 20) истиче: „оно што Лесковцу ипак обезбеђује видно и посебно место у кругу говора јужноморавског типа призренско-тимочке области није само у броју и систему гласова и граматичких облика. Још је видније то у лексици, у фонду речи којима се људи Лесковца већ вековима служе, узимајући не само број тих речи већ и специфична значења (са бројним преливима социјално и психолошки условљеним), потом у систему имена за различите ознаке (имена, презимена, надимци људи, животиња, места у простору, фирми, појединих

производа из области кулинарства, одевања и сл.).” Додатна вредност ове књиге је што аутор посредством неколико књижевних дела („Јеврем сав у смрти” Саше Хаџи Танчића, „Наша чаршија” Радета Јовића, као и дела Саве Димитријевића „Цвеће у снегу”, „Баче поголеме од сокаци” и „Подисарчани”) даје преглед језичких карактеристика локалног говора. Богдановић на крају даје и свој поглед на дебату да ли је потребно неговати локални говор, за шта сматра да је апсолутно неопходно и нуди предлоге како то чинити.

Што се тиче радова из области синтаксе падежа, посебно се издваја допринос Радмиле Жугић. Ова ауторка је најобухватније и највише писала о говору лесковачког краја, што ће доказати и бројни радови које смо издвојили. У раду „Еквиваленти адноминалног беспредлошког генитива и генитивних синтагми с предлозима ОД и У за исказивање посесивних значења у говору јабланичког краја” (Жугић, 2005а), ауторка нуди и шири преглед издвојеног проблема, јер се посматра и стање у стандардном српском језику, као и у другим говорима призренско-тимочке дијалекатске области и говорима косовско-ресавског дијалекта. „У призренско-тимочким говорима се као еквиваленти беспредлошког посесивног генитива или предлошко-падежних синтагми ОД/У + Г, користе посесивни придев, паргитивно-посесивна допуна у општем падежу уз квантификатор и предлошко-падежне синтагме ОД/У/С/САС/СБС + ОП у функцији генитива” (Жугић, 2005а: 187).

У групу радова о синтакси падежа спада и рад „Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја” (Жугић, 2006а) исте ауторке. Просторна и месна значења су посматрана у оквирима спојева предлога *од, до, куда, из, преко* и општег падежа. Радмила Жугић је понудила објашњења просторних и месних значења насталих спојевима свих наведених предлога и општег падежа уз навођење примера. Дат је и преглед свих поменутих значења у осталим призренско-тимочким, као и у косовско-ресавским говорима. Оваквим приступом рад добија на додатној вредности, јер се на овај начин говор јабланичког краја укоренује по својим посебностима, али и по својој припадности овом говорном простору. „Примарна одлика генитивних предлошко-падежних синтагми просторне и месне семантике, као уосталом и свих падежних облика говора јабланичког краја као јужноморавског, јесте везивање предлога за општи падежни облик што је у складу са искључивом употребом аналитичког типа дефлекције. Одсуство морфолошког генитива, што је анализирана грађа примерима потврдила, не представља препреку исказивању разноврсних генитивних просторних значења у овом говору” (Жугић, 2006а: 277).

Рад Радмиле Жугић „Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја с предлозима: око, поред/според, поза, више/повише/извише, врз” (Жугић, 2007а) тиче се анализе падежних значења предлошко-падежних синтагми које укључују предлоге *око, поред/според, поза, више/повише/извише* и *врз* у споју са општим паде-

жом. Као и у осталим радовима ове ауторке који се тичу падежних значења, она се прво осврће на значења у оквиру говора јабланичког краја, а онда их пореди са онима која се јављају у осталим призренско-тимочким, као и појединим говорима косовско-ресавске говорне области. Праћен је, такође, и утицај аналитизма који се из призренско-тимочких говора проширио у говоре косовско-ресавског дијалекта, или у оне говоре који чине прелазни тип између поменутих. Овим радом је показано да „Примарна одлика генитивних предлошко-падежних синтагми просторне и месне семантике са овде разматраним предлозима, као у осталом и свих падежних облика говора јабланичког краја као јужноморавског, јесте везивање предлога за општи падежни облик, што је у складу са искључивом употребом аналитичког типа дефлекције” (Жугић, 2007а: 565). Предлози који се јављају у употреби у испитиваном говору, а којих нема у стандардном српском језику, су *поза* и *врз*. Остали се јављају и у по неколико варијанти. Анализа је показала да се неки од испитиваних предлога јављају у говорима косовско-ресавске говорне области, али не и у призренско-тимочким говорима.

За разлику од претходног, рад Радмиле Жугић „Темпорално генитивно значење у говору јабланичког краја” (Жугић 2006б) истражује генитивно значење темпоралних синтагми, где се на првом месту налази предлог, а на другом месту је општи падеж. Ауторка, као и обично, затечено стање на истраживаном простору пореди са стандардним идиомом, као и са другим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима. На месту предлога, који се спаја са општим падежом, како би се добило темпорално генитивно значење, јављају се: *од, до, из, преко, око, (у)очи, после/по, пре, усред*. Закључци до којих се дошло тврде да се темпорално генитивно значење у истраживаном говору остварује само посредством предлошко-падежних синтагми, где је именички део у општем падежу са генитивном функцијом, док се у испитиваним сродним говорима користе исти предлози, али се они негде везују за генитив, негде за генитив и општи падеж, а негде само за општи падеж. Поред свега овога, ваља поменути да се помоћу временске лексеме изражава именички падежни члан проучаване генитивне синтагме са значењем времена.

Још један рад Радмиле Жугић о значењу генитива је „Исказивање значења партитивног адноминалног беспредлошког генитива у говору јабланичког краја” (Жугић, 2006в). „Будући да је говор јабланичког краја у оквиру јужноморавских говора у потпуности захваћен балканистичким аналитизмом, јасно је да се и значење партитивног адноминалног беспредлошког генитива може једино исказати синтагмама од партитивне речи (број, именица, прилог) и именице као партитивне допуне у општем падежу (ОП) са генитивном функцијом” (Жугић 2006в: 350). Сходно томе, излагање је подељено у зависности од врсте партитивне синтагме (бројна, именичка, прилошка). Упоредна анализа партитивног адноминалног беспредлошког

генитива у говору јабланичког краја, као и у говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске области, понудила нам је сазнања о понашању издвојене језичке појаве на широком простору. Важна је констатација да се у јабланичком крају остварује поменуто генитивно значење уз помоћ синтагма са партитивном именичком допуном и партитивним квантификатором у облику општег падежа, али у функцији генитива, што се понавља и у осталим призренско-тимочким говорима. Другачије стање је забележено у ресавском, трстеничком, левачком говору, као и говору Параћинског Поморавља, уз јављање извесних одступања када говоримо о облицима именица уз бројеве у сврљишко-заплањским и тимочко-лужничким говорима и у говору Алексиначког Поморавља.

Монографија „Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)” Радмиле Жугић (Жугић, 2010а) обједињује знања о генитивним значењима на поменутом простору, којима је ауторка посебно посветила пажњу у току свог научног рада, што се види из већ поменутих радова. Указујући на чињеницу да су у оквиру дијалектолошких истраживања народни говори углавном описивани на фонетско-фонолошком и морфолошком нивоу, ауторка скреће пажњу на потребу проучавања дијалекатске синтаксе, чему је ова монографија несумњиво дала свој допринос. Материјал је сакупљан помоћу синтаксичких упитника, а од велике помоћи био је и „Речник говора јабланичког краја” (Жугић, 2005б) који је саставила иста ауторка. Ауторка није искористила традиционални приступ, где се значења предлошко-падежних генитивних синтагми класификују и одређују сходно предлозима, јер је циљ био да се сагледају начини исказивања и реализације генитивних значења у говору овог краја. Посебна вредност ове монографије крије се и у чињеници да је истраживани говор поређен и са осталим призренско-тимочким говорима, који су били доступни из до тада објављеног материјала, као и са стањем у стандардном српском језику. „Истраживање је показало да се у говору јабланичког краја различита значења беспредлошког адноминалног генитива исказују различитим синтаксичким средствима, која су еквиваленти беспредлошког, адноминално употребљеног генитива у стандардном српском језику” (Жугић, 2010а: 166). Поредџи овај говор са стандардним српским језиком ауторка је дошла до закључка да у једном делу придева долази до губљења предлога и предлошких израза који се срећу у стандарду, а у другом делу се јављају семантички еквиваленти предлозима у стандардном српском језику. Са друге стране, поређење са стањем у осталим призренско-тимочким говорима указује да је реч о „високобалканизованим српским народним говорима” (Жугић, 2010а: 183), па су појаве у овом говору у складу са правилима аналитичке деклинације коју учавачемо о другим призренско-тимочким говорима.

У наставку издвајамо радове из области творбе, конкретније о деминутивима, какви су радови Радмиле Жугић „Придевски деминутиви у говори-

ма призренско-тимочке дијалекатске области који се односе на особине ентитета из човековог окружења (семантичко-творбени аспект)” (Жугић, 2006г) и „Придевски деминутиви за означавање особина човека у призренско-тимочкој дијалекатској зони (семантичко творбени аспект)” (Жугић, 2007б). У првом раду (Жугић, 2006г) деминутивне придевске лексеме помоћу којих се означавају ентитети из човековог окружења су проучаване посредством 75 речничких јединица, ексцерпираних из 6 дијалекатских речника који се баве простором призренско-тимочке дијалекатске области. Спроведене су семантичка и творбена анализа. Семантичка анализа нам је понудила сазнања о томе којим елементима се приписује својство деминуције, док нам творбена анализа указује на семантичке нијансе добијене изведенице, семантичку везу префикса и суфикса са основним делом, као и на паралеле творбеног инвентара овог говора и стандардног српског језика. У другом раду (Жугић, 2007б) се разматрају придевски деминутиви којима се дефинишу особине човека, а који се користе у призренско-тимочкој дијалекатској области. На корпусу од 66 јединица показано је да придевски деминутиви имају и хипокористичко совјство, док се међу придеве негативне конотације убрајају оне особине које се у датој средини углавном ублажавају оваквом формулацијом. Издвојени творбени модел је поређен са стањем у стандардном српском језику.

Овде издвајамо и радове о пејоративима Радмиле Жугић. То су: „Семантичко-творбена анализа пејоратива за женска лица у јабланичком крају” (Жугић, 2009), „Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча” (Жугић, 2010б) и „Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нископродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејоративима с продуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча” (Жугић, 2010в). У раду „Семантичко-творбена анализа пејоратива за женска лица у јабланичком крају” (Жугић, 2009) ауторка анализирајући 243 пејоратива за женска лица долази до поделе на високопродуктивне и нископродуктивне суфиксе. Високопродуктивни суфикси су придевског порекла, док су нископродуктивни суфикси именичког или глаголског порекла. У раду „Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча” (Жугић, 2010б) ауторка на материјалу од 186 лексичких јединица утврђује да је најпродуктивнији суфикс -ко. Поред тога, анализирани материјал показује да се сва четири издвојена суфикса најчешће везују за придевску основу. Са друге стране, у раду „Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нископродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејоративима с продуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча” (Жугић, 2010в) ауторка издваја 88 лексичких јединица на којима спроводи анализу 11 нископродуктивних суфикса (-ан, -ник, -ар, -ач, -јак/-ољак, -цијам -лија, -аш, -арош, -ез, -ина). Већина ових нископродуктивних суфикса нема пејоративно значење, али се пејоративност постиже када се они вежу за пејоративне творбене основе.

Радмила Жугић пише и о анализи семантичких карактеристика појединих суфикса. Такав је рад „Именичке изведенице суфиксима -це, -е, -ле у призренско-тимочким говорима” (Жугић, 2012а). Овај рад се бави продуктивношћу суфикса *-це, -е, -ле* у дијалекатској средини, другостепеним дериватима, сложеним дериватима, као и утврђивањем семантичких категорија где се поменути суфикси јављају у деминутивном, диминутивно-пејоративном и хипокоритичком значењу. Материјал је прикупљен из речника и из картотеке. Како резултати анализе показују, издвојени суфикси *-це, -е, -ле* су далеко продуктивнији у призренско-тимочким говорима, него што је то случај у стандардном српском језику. Деминутивна и хипокористичка значења се јављају у оба идиома, док је деминутивно-пејоративно значење добијено суфиксом *-е* својствено само призренско-тимочким говорима.

Рад „Семантичке реализације суфикса *-че* у именичким изведеницама средњег рода у призренско-тимочким говорима” Радмиле Жугић (Жугић, 2012б) бави се семантичком анализом именица средњег рода насталих извођењем уз помоћ суфикса *-че*. Циљ овог рада је „да установи њихову семантичку диференцијацију која је резултат конкретне семантичке реализације суфикса *-че*, редослед заступљености семантичких група, продуктивност суфикса, однос творбене основе и творбеног форманта, условљеност деминутивног, хипокористичног и пејоративног значења, компарацију са стањем у стандардном српском језику” (Жугић, 2012: 223). Материјал је ексцерпиран из 5 дијалекатских речника, који се везују за простор призренско-тимочких говора. Издвојени примери својим бројем и бројем значења која носе јасно одвајају ове говоре од стандардног српског језика.

Рад Радмиле Жугић из области лексикологије „Једно поређење истих или сродних глаголских лексичких јединица у бугарском језику и јужноморавском говору српског језика” (Жугић, 1996) скреће пажњу на могућности испитивања говора Лесковца из различитих углова. Овај говор се може посматрати не само у поређењу са околним дијалектима или са стандардним српским језиком, већ и са другим језицима, као што је у овом случају бугарски. Анализа је извршена класификацијом глаголских паронимских парова у три типа сходно врсти односа између значења чланова пара. Главни закључак ове анализе је да у оквиру разматраног материјала српски јужноморавски дијалекат испољава висок ново посебности у односу на бугарски језик.

Данијела Радовановић у раду „Ставови Лесковчана према урбаном и руралном говорном типу призренско-јужноморавског дијалекта” (Радовановић, 2023) представља резултате социолингвистичког испитивања, у оквиру кога су проверавани ставови представника млађих генерација о урбаном дијалекту Лесковца и однос према руралном типу говора, са којим су често у контакту. Поред тога утврђује се и престижни модел, степен толеранције према другим типовима говора и утемељеност таквих ставова у примени

језика. Ауторка тврди да Лесковчани немају развијену свест о вредности локалног говора, иако се по ставовима залажу за чување локалног говора, као и то да га доживљавају као мање вредан у односу на стандардни српски језик. „Мањи број њих мисли да говори села имају посебну вредност, а већина њих се залаже за чување дијалекта у форми која је ближа стандардном језику, без типичних дијалектизама на фонолошком, морфолошком и лексичком нивоу” (Радовановић, 2023: 342).

Методички приручник трију ауторки: Стане Смиљковић, Радмиле Жугић и Славке Стојановић „Настава српског језика на дијалекатском подручју” (Смиљковић и др. 2009), у први план ставља специфичност дијалекатског простора у околностима учења и примене стандарднојезичких норми. Ауторке су посебно скренуле пажњу на потребу постојања диференцијалне граматике и понудиле су теоријско-методолошке информације од значаја за примену у пракси. Такав је преглед фонетских диференцијалних црта између призренско-тимочке говорне области и стандардног српског језика. Књига је намењена настави на основношколском нивоу, али и настави на високошколским установама.

Бројни су радови који се баве ономастичким истраживањима на простору Лесковца и његове околине. Монографија Радмиле Жугић „Микротопонимија доњег слива Јабланице (семантичко-творбени аспект)” (Жугић, 2013) представља опсежну ономастичку студију. Пре саме ономастичке анализе прикупљеног материјала (који броји око 1.500 микротопонимских јединица), ауторка даје преглед основних карактеристика говора изучаваног простора, пре свега преглед фонетских и морфолошких одлика. Ауторка је извршила семантичку и структуралну класификацију микротопонима. Анализи микротопонима обично претходе истраживања које утврђују утицај нелингвистичких фактора и карактеристика говора подручја које се истражује на именовање простора. Именовање простора је у несумњивој вези са природним одликама, као и са друштвеним приликама на датом простору. Језичка анализа је потврдила припадност призренско-јужноморавском дијалекту, што доказују и многе фонетске, морфолошке и синтаксичке особености.

Иста ауторка написала је и рад „Лична имена у микротопонимији јабланичког краја” (Жугић, 2016б). Овде Радмила Жугић анализира 257 микротопонима, међу којима налази 170 личних имена. Ауторка је посматрала однос заступљености мушких и женских личних имена, однос пуних, скраћених личних имена и хипокористика, семантику личних имена и заступљеност различитих категорија личних имена, као и дефиницију личног имена. Анализа је обогаћена бројним примерима који су наведени са одговарајућом акцентуацијом. Доминирају мушка лична имена, док женских личних имена има свега 14.

„Предлози у релационим микротопонимима јабланичког краја (граматички и ономастички аспект)” Радмиле Жугић (2006д) је рад који проучава називе локалитета мотивисане односом према другим микротопонимима или

апелативима. У анализи издвојених двочланих микротопонима издвајају се две функције структуралних елемената, а то су ономастичка и граматичка. Ауторка посебно указује на проблем понашања ових двочланих микротопонима у случајевима када назив треба ставити у неки други падеж сем номинатива. „Показана нестабилност релационих микротопонима, њихова склоност ка губљењу предлошког конституента у синтаксичкој функцији која није номинативна, или очување основне структуре у другачијем синтаксичком окружењу, чему се прибегава на комуникативном плану, иде у прилог тези да се они, иако под наведеним условима врше ономастичку функцију, не могу сматрати правим онимима, односно микротопонимима” (Жугић, 2006д: 142).

Издавајмо још неколико радова из области ономастике лесковачког краја. Миодраг Ђорђевић у раду „Лесковачки надимци” (Ђорђевић, 2005) даје попис прикупљених надимака, без анализе истих. Овај попис надимака пружа могућност другим истраживачима да обрађују прикупљену грађу. Са друге стране, Добривоје Каписазовић се такође бави антропонимима у раду „Лесковачки надимци” (Каписазовић, 1950), који је по обиму знатно мањи од претходно поменутог рада Миодрага Ђорђевића. Јован Михајловић у раду „Топоними и микротопоними у Лесковцу” (Михајловић, 1974) даје кратак попис микротопонима овог краја. Аутор је сматрао да сам попис микротопонима довољно говори о њиховом значењу и да нема потребе посебно их разврставати у поједине категорије.

Речничка грађа представља посебно значајно сведочанство о постојању и карактеристикама говора. Ми ћемо се осврнути на неколико речника у чијем пољу истраживања и бележења се нашао Лесковац са својом околином. Речник који се бави искључиво грађом сакупљаном на простору Лесковца и његове околине јесте „Речник лесковачког говора” Бранислава Митровића (1992). Аутор (1992: 9) истиче да: „Лесковачки говор као посебни облик јужноморавскога наречја, који се одликује изразитим особинама једнога давно оформљенога језика читавог лесковачког региона, представља изванредан материјал не само о духовном животу овога дела јужне Србије него и пружа обиље података за проучавање развића нашег књижевног језика. То се јасно огледа у око 100 000 његових пописаних и описаних речи, иако оне нису све његово речничко благо”. Међутим, Недељко Богдановић (2009: 42) сматра да је у овом делу предговора дошло до штампарске грешке и да треба за десетак пута смањити број одредница у речнику. У сваком случају, овај речник Бранислава Митровића садржи грађу на 445 страна. Један од значајнијих речника за изучавање лесковачког говора свакако је „Речник говора јабланичког краја” Радмиле Жугић (2005б). Посебан значај овог речника, осим богате речничке грађе, која се нашла на 461 страни, крије се у уводном тексту: „О говору јабланичког краја”. Ауторка овде даје главне одлике овог говора из области фонетике, морфологије и синтаксе падежа.

Лесковачки говор се у речницима које наводмо у наставку налази посредно, кроз свеукупну речничку грађу, зато о њима наводимо само основне податке. Такав је тематски речник „Земљописна и њој сродна лексика југоисточне Србије” Недељка Богдановића (2010). Аутор је на почетку објаснио постулате речника и најавио да се у самом речнику могу очекивати и лексеме које се не тичу искључиво географске терминологије, него се могу очекивати и метеоролошке лексеме. Сам речник није обиман, обухвата 47 страна, а поред тога аутор даје и својеврсна објашњења и анализе прикупљеног материјала након његовог излагања у виду речничке грађе. Недељко Богдановић је сачинио још један речник „Антропогеографски речник југоисточне Србије” (Богдановић, 2016). Овај речник се састоји од материјала на 215 страна. „У структури овога лексикона издвајају се скупине речи којима се људско биће описује (одсликава, осликава, детерминише) и према томе именује” (Богдановић, 2016: 5). Мотивација прикупљених речи се крије у личној и социјалној компоненти. Грађа је преузимана из постојећих речника. Речник „Ткачка лексика југоисточне Србије” Јордане Марковић (2006) носи посебан значај, јер се бави лексичким слојем који се са модернизацијом производње губи. Ауторка и сама даје неке основне напомене о језику краја где је сакупљана лексика, као и лексичко-семантичку анализу прикупљеног материјала. Речник садржи материјал на 66 страна. Издвајамо још један речник исте ауторке „Јужноморавска повртарска лексика” (Марковић, 1997). Из прикупљеног материјала уочавају се два начина номинализације, онај који је поникао у народу и чија је мотивација јасна и онај чији је аутор појединац са често нејасном мотивацијом. Речник се састоји од око 1.500 одредница на 61 страни. Ауторка је понудила и лексичко-семантичку и творбenu анализу сакупљеног материјала. „Речник жаргонизама јужне пруге” Јордане Марковић и Татјане Трајковић (2018) представља резултат дугорочног сакупљања посебне врсте лексике, која представља говор младих на испитиваном простору, те је и приликом прикупљања грађе био укључен велики број представника ове старосне групе. Речник представља својеврсни подстрек за наставак истраживања жаргона и ван великих урбаних центара.

У сфери проучавања језика књижевности писане на дијалекту издвајамо семантичку анализу у раду Голуба Јашовића „Анатомска лексика у збирци стихова ’Купен петл’ Драгана Радовића” (Јашовић, 2014). Аутор се фокусира на класификацију издвојених лексема на семантичке групе и подгрупе. Дошло се до закључка да, иако је збирка на дијалекту, у именовану човека или делова тела човека употребљено је 66 лексема од којих је 45 у стандардном облику, док је само 19 лексема на дијалекту.

На самом крају поменућемо и значајне периодичке публикације, које у својим дугогодишњим издањима крију право богатство материјала за нека опсежнија истраживања, али и саме имају језичка, књижевна, културна, социјална, географска, историјска и свака друга разматрања, која чувају ин-

детитет овог подручја. У такве периодике се пре свих убрајају „Лесковачки зборник“, „Наше стварање: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност“ и „Лесковчанин: лист научни и књижевни“. Из поменутих периодика издвајамо поједине радове који се тичу језичког проучавања говора Лесковца. Из часописа „Лесковачки зборник“ издвајамо радове:

- Радивоје Жугић „Дискурсне инваријанте у лесковачком говору“ (2002),
- Радивоје Жугић „Смисао дефлекције на примерима лесковачког говора“ (2009)
- Радмила Жугић „Хидронимија доњег слива Јабланице: семантички аспект“ (1994)
- Јован Јовановић „О лесковачком говору: поводом Речника лесковачког говора Бране Митровића“ (1988)
- Брана Митровић „Пред лесковачким говором данас“ (1979)
- Брана Митровић „Лесковачки говор“ (1981)
- Брана Митровић „Путевима етимологије лесковачког говора“ (1984).

Из часописа „Наше стварање: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност“ издвајамо радове:

- Биљана Мичић „Језик и дух у народним легендама и предањима из лесковачког краја“ (1970)
- Радмила Жугић „Нека запажања о језичкој култури у писаном изражавању студената на призренско-тимочком дијалекатском подручју“ (1970)
- Биљана Златковић „Језичка анализа шаљивих прича и анегдота у књизи 'Српске народне приповетке и предања из лесковачке области' Драгутина Ђорђевића“ (2013)
- Биљана Златковић „Језик у књижевним делима Бране Митровића“ (2015)
- Бранкица Живковић „У Лесковцу о дијалектима“ (2014)
- Сергије Димитријевић „Лесковачки надимци“ (1998)
- Марија Југовић „О лесковачком говору“ (2018).

Из часописа „Лесковчанин: лист научни и књижевни“ издвајамо радове:

- Недељко Богдановић „Лесковачки говор међу српским дијалектима“ (1997а)
- Недељко Богдановић „Лесковачки говор у језичкој науци“ (1997б)
- Недељко Богдановић „Лесковачки говор као лингвистичка реалност“ (1998а)
- Недељко Богдановић „Лексика лесковачког говора“ (1998б)
- Недељко Богдановић „Лексика лесковачког говора (2)“ (1999)
- Јелена Цветковић „Надимци Лесковчана“ (1997).

Систематизација свих објављених радова из поменутих периодика, а који се тичу проучавања неких елемената лесковачког говора, захтевала би већи простор од онога који овде имамо.

На основу прегледаних радова видимо да је проучавање лесковачког говора потребна и пожељна делатност у оквиру дијалектолошких проучавања призренско-тимочке говорне области. Град Лесковац има значајну административну, географску и социјалну позицију у оквиру Јабланичког округа. Сама чињеница да до данашњих дана не постоји монографска студија која би описала говор Лесковца из свих углова и која би задовољавала методолошке постулате једног традиционалног дијалектолошког истраживања указује на велики недостатак у дијалектолошким истраживањима ове говорне области. Ипак, морамо нагласити да се потреба за оваквим истраживањем одавно помиње у литератури и да су поједини аутори изражавали амбицију да баш они учине неопходне кораке и истраживања у овој области, али се то до сада није догодило. Неопходна су опширнија и темељнија истраживања говора Лесковца и околине и то у свим језичким областима.

Литература

- Белић 1999: А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1997а: Н. Богдановић, Лесковачки говор међу српским дијалектима, Лесковац: *Лесковчанин: лист научни и књижевни*, бр. 1, свеска 3.
- Богдановић 1997б: Н. Богдановић, Лесковачки говор у језичкој науци, Лесковац: *Лесковчанин: лист научни и књижевни*, бр. 1, свеска 2, 8-9.
- Богдановић 1998а: Н. Богдановић, Лесковачки говор као лингвистичка реалност, Лесковац: *Лесковчанин: лист научни и књижевни*, бр. 3, свеска 4-5.
- Богдановић 1998б: Н. Богдановић, Лексика лесковачког говора, Лесковац: *Лесковчанин: лист научни и књижевни*, бр. 3, свеска 7.
- Богдановић 1999: Н. Богдановић, Лексика лесковачког говора (2), Лесковац: *Лесковчанин: лист научни и књижевни*, бр. 4, свеска 8-9.
- Богдановић 2009: Н. Богдановић, *О лесковачком говору*. Лесковац: Лесковачки културни центар.
- Богдановић 2010: Н. Богдановић, Земљописна и њој сродна лексика југоисточне Србије, у: *Српски дијалектолошки зборник LV*, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 3-90.
- Богдановић 2016: Н. Богдановић. Антропографски речник југоисточне Србије, у: *Српски дијалектолошки зборник LXIII*, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 7-276.
- Димитријевић 1998: С. Димитријевић, Лесковачки надимци, Лесковац: *Наше стварање: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност*, свеска 1-2.

- Ђорђевић 2005: М. Ђорђевић, *Лесковачки надимци*, Лесковац: Удружење писаца.
- Живковић 2014: Б. Живковић, У Лесковцу о дијалектима, Лесковац: *Наше стварање: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност*, свеска 1-4.
- Жугић 2002: Р. Жугић, Дискурсне инваријанте у лесковачком говору, Лесковац: *Лесковачки зборник*, бр. 40, 185-194.
- Жугић 2009: Р. Жугић, Смисао дефлекције на примерима лесковачког говора, Лесковац: *Лесковачки зборник*, бр. 42, 245-250.
- Жугић 1970: Р. Жугић, Нека запажања о језичкој култури у писаном изражавању студената на призренско-тимочком дијалекатском подручју, Лесковац: *Наше стварање: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност*, бр. XLII, свеска 5-6, 260-266.
- Жугић 1996: Р. Жугић, Једно поређење истих или сродних глаголских лексичких јединица у бугарском језику и јужноморавском говору српског језика, у: *Јужнословенски филолог* 52, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 169-174.
- Жугић 2005а: Р. Жугић, Еквиваленти адноминалног беспредлошког генитива и генитивних синтагми с предлозима ОД и У за исказивање посесивних значења у говору јабланичког краја, у: *Јужнословенски филолог* 61, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 179-189.
- Жугић 2005б: Р. Жугић, Речник говора јабланичког краја, у: *Српски дијалектолошки зборник LII*, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1-461.
- Жугић 2006а: Р. Жугић, Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја, у: *Јужнословенски филолог*, 62, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 259-280.
- Жугић 2006б: Р. Жугић, Темпорално генитивно значење у говору јабланичког краја, у: *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 69, Нови Сад: Матица српска, 217-227.
- Жугић 2006в: Р. Жугић, Исказивање значења партитивног адноминалног беспредлошког генитива у говору јабланичког краја, у: *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 70, Нови Сад: Матица српска, 349-365.
- Жугић 2006г: Р. Жугић, Придевски деминутиви у говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне који се односе на особине ентитета из човековог окружења (семантичко-творбени аспект), у: *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, 36, Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, 377-392.
- Жугић 2006д: Р. Жугић, Предлози у релационим микропонимима јабланичког краја (граматички и ономастички аспект), Ниш: *Годишњак за српски језик и књижевност*, година XX, бр. 8, 135-144.

- Жугић 2007а: Р. Жугић, Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја с предлозима: око, поред/според, поза, више/повише/извише, врз, у: *Српски дијалектолошки зборник 54*, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 549-568.
- Жугић 2007б: Р. Жугић: Придевски деминутиви за означавање особина човека у призренско-тимочкој дијалекатској зони (семантичко творбени аспект), Београд: *Српски језик 12*, 303-320.
- Жугић 2009: Р. Жугић, Семантичко-творбена анализа пејоратива за женска лица у јабланичком крају, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 52/2*, Нови Сад: Матица српска, 81-106.
- Жугић 2010а: Р. Жугић, *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Жугић 2010б: Р. Жугић, Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча, у: *Зборник Филозофског факултета у Приштини (посебно издање)*, Косовска Митровица: Филозофски Факултет и Приштини, 103-118.
- Жугић 2010в: Р. Жугић, Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нископродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејоративима с продуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча, у: *Зборник Филозофског факултета у Приштини (посебно издање)*, Косовска Митровица: Филозофски Факултет и Приштини, 219-239.
- Жугић 2012а: Р. Жугић, Именичке изведенице суфиксима -це, -е, -ле у призренско-тимочким говорима, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 54/2*, Нови Сад: Матица српска, 193-202.
- Жугић 2012б: Р. Жугић, Семантичке реализације суфикса -че у именичким изведеницама средњег рода у призренско-тимочким говорима, у: *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини* 42/1, Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, 223-230.
- Жугић 2013: Р. Жугић, *Микротопонија доњег слива Јабланице (семантичко-творбени аспект)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Жугић 2014: Р. Жугић, Дијалекатски творбени елементи у песничком језику Власте Ценића, у: Радмила Жугић (ур.). *Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност, 1*. Лесковац: Лесковачки културни центар – Врање: Универзитет у Нишу, Педагошки факултет у Врању, 107-115. < <https://lkc.org.rs/wp-content/uploads/2019/04/ZbDSJ1.pdf> > 1.10.2023.
- Жугић 2016а: Р. Жугић. Брок као истраживач говора „најјужније Србије”, у: Радмила Жугић (ур.), *Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност 1*, Лесковац: Лесковачки културни центар – Врање: Универзитет у Нишу, Педагошки факултет у Врању, 19-25. < <https://lkc.org.rs/wp-content/uploads/2019/04/ZbDSJ1.pdf> > 1.10.2023.

- Жугић 2016б: Р. Жугић, Лична имена у микротопонимији јабланичког краја, Ниш: *Годишњак за српски језик*, година XXVII, број 14, 95-113.
- Златковић 2013: Б. Златковић, Језичка анализа шаљивих прича и анегдота у књижи 'Српске народне приповетке и предања из лесковачке области' Драгутина Ђорђевића, Лесковац: *Наше стварање: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност*, свеска 1-2.
- Златковић 2015: Б. Златковић, Језик у књижевним делима Бране Митровића, Лесковац: *Наше стварање: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност*, свеска 3-4.
- Јашовић 2014: Г. Јашовић, Анатомска лексика у збирци стихова 'Купен петл' Драгана Радовића, у: Радмила Жугић (ур.). *Дијалекти српског језика: истраживања, настава, књижевност*, 1. Лесковац: Лесковачки културни центар – Врање: Универзитет у Нишу, Педагошки факултет у Врању, 135-145. <<https://lkc.org.rs/wp-content/uploads/2019/04/ZbDSJ1.pdf>> 1.10.2023.
- Југовић 2018: М. Југовић О лесковачком говору, Лесковац: *Наше стварање: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност*, свеска 4.
- Јовановић 1988: Ј. Јовановић, О лесковачком говору: поводом Речника лесковачког говора Бране Митровића, Лесковац: *Лесковачки зборник*, бр. 28, 185-244.
- Каписазовић 1950: Д. Каписазовић, *Лесковачки надимци*, Лесковац. *Лесковачки зборник*, Лесковац : Народни музеј, 1961-
- Лесковчанин: лист научни и књижевни*, Београд, Лесковац: "YUSTICIA", 1996-2001
- Марковић 1997: Ј. Марковић, *Јужноморавска повртарска лексика*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Марковић 2006: Ј. Марковић, *Ткачка лексика југоисточне Србије*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Марковић, Трајковић 2018: Ј. Марковић, Т. Трајковић, *Речник жаргонизама јужне пруге*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Михајловић 1974: Ј. Михајловић, Топоними и микротопними у Лесковцу, у: *Лесковачки зборник*, XIV, Лесковац, 255-260.
- Михајловић 1977: Ј. Михајловић, *Лесковачки говор*, Лесковац: Народни музеј у Лесковцу.
- Митровић 1979: Б. Митровић, Пред лесковачким говором данас, Лесковац: *Лесковачки зборник*, бр.19, 289-292.
- Митровић 1981: Б. Митровић, Лесковачки говор, Лесковац: *Лесковачки зборник*, бр. 21, 203-208.
- Митровић 1984: Б. Митровић Путевима етимологије лесковачког говора, Лесковац: *Лесковачки зборник*, бр. 24, 343-348.
- Митровић 1992: Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Београд: Lenex.
- Мичић 1970: Б. Мичић, Језик и дух у народним легендама и предањима из лесковачког краја, Лесковац: *Наше стварање: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност*, година XLII, свеска 5-6, 260-266.

- Наша реч: часопис за друштвено-политичка питања, науку и књижевност*, Лесковац : Клуб просветних и јавних радника.
- Радовановић 2023: Д. Радовановић, Ставови лесковчана према урбаном и руралном говорном типу призренско–јужноморавског дијалекта, у: *Philologia Mediana 15(15)*, Ниш: Филозофски факултет, 325-344.
- Смиљковић и др. 2009: С. Смиљковић, Р. Жугић, С. Стојановић, *Настава српског језика на дијалекатском подручју*, Врање: Учитељски факултет у Врању.
- Цветковић 1997: Ј. Цветковић, Надимци Лесковчана, Лесковац: *Лесковчанин: лист научни и књижевни*, бр. 1, свеска 2.
- Aleksander 1975: R. Aleksander, *Torlak accentuation*, München.
- Brok 1903: O. Broch, *Die dialekte des südlichsten Serbiens*. Wien: A. Hölder.
- <https://novi.gradleskovac.org/>

Anđela G. Mitić

OVERVIEW OF CURRENT STUDIES ON THE SPEECH OF LESKOVAC AND THE SURROUNDING AREA

Summary

The aim of this paper is to summarize the results of the research conducted so far on the material of the Leskovac speech. This work includes an overview of the literature related to Leskovac speech, starting from the fields of case syntax, creation, lexicology, sociolinguistics, language teaching methodology in the dialect area, onomastics, through materials organized in dictionaries, to the study of the language of literary works in the dialect and the presentation of monographic research. There is no extensive study on the speech of the city of Leskovac. The given overview draws attention to language areas that have been more or less explored in the speech material of the city of Leskovac. Therefore, the necessity of more thorough research into the speech of Leskovac and its surroundings is evident.

Key words: Prizren-Timokian speech, speech of Leskovac and its surroundings, monographs, dictionaries, word formation, case syntax, onomastics.